

خلاصه کتاب آموزه‌های روانشناسی در قرآن

نویسندگان: دکتر ابراهیم نیک صفت / ناشر: پیام نور

فصل اول: کلیات

روانشناسی و قرآن

✓ واژه روان‌شناسی (Psychology) در لغت به معنای «روانشناسی» است؛ یعنی شناخت روح، نفس و روان.

✓ تعریف اصطلاحی روان‌شناسی با گذشت زمان دستخوش تغییر شده است:

۱. مرحله اول: دانش شناخت روح (علم النفس).

۲. مرحله دوم: علم ذهن و فرایندهای ذهنی.

۳. مرحله سوم: علم هشیاری و آگاهی.

۴. مرحله نهایی: علم رفتار (رفتارگرایی) و سپس رفتار و فرایندهای ذهنی.

✓ تعریف جامع و نوین: روان‌شناسی علم مطالعه رفتار و فرایندهای روانی انسان است که به شیوه علمی به بررسی ابعاد پیچیده وجودی او می‌پردازد.

✓ اختلاف نظر اصلی در روان‌شناسی ناشی از نوع جهان‌بینی است؛ در دیدگاه مادی، انسان محدود به فرایندهای فیزیولوژیک و مادی است، اما ادیان آسمانی انسان را فراتر از ماده و دارای روح می‌دانند.

✓ قرآن کریم، کتاب مکتوب و حقیقت مکتوم خداست که جداکننده میان حق و باطل است. ظاهرش حکم و دستور خدا و باطنش علم مکنون خداوند است.

✓ قرآن با واژه‌ها و مفاهیم عمیقی همچون «نفس، روح، قلب، فؤاد و صدر» به حقیقت وجودی انسان اشاره دارد و مباحثی فراتر از رفتار ظاهری را تبیین می‌کند.

روانشناسی دین

✓ «ویلهلم وونت» (بنیان‌گذار روان‌شناسی تجربی): دین احساسی است که از این احساس که دنیای ما، بخشی از دنیای بزرگ‌تر و فوق طبیعی است که در آن، اهداف والاتر تلاش انسانی به ثمر می‌نشینند و تحقق می‌یابد.

✓ «ویلیام جیمز»: دین به معنای احساسات، اعمال و تجربیات هر یک از افراد بشر در خلوت خودشان دانسته و در تعریف دین می‌گوید: «دین عبارت از حس شورمندانانه حمایت دیدن است».

✓ «تائولس»: دین، منظومه‌ای از اعتقاد به قدرت خدایی یا فوق بشری است که با عبادات یا آیین‌هایی، مردم را به‌سوی چنین قدرتی فرامی‌خواند.

✓ «کالینز»: دین را بر اساس رابطه انسان با موجود برتر و فراطبیعی تعریف می‌کند.

✓ روان‌شناسی دین یکی از گرایش‌های فرعی روان‌شناسی است که به مطالعه علمی دین از منظر روان‌شناختی می‌پردازد و هدف آن درک رفتار دینی است، نه اثبات یا رد باورهای دینی.

****دستاوردهای روان‌شناسی دین****

✓ «زیمل»: بزرگ‌ترین دستاورد دین، ترکیب ایده‌ها و علاقه‌های انسانی است که وقتی باهم جمع می‌شوند، به‌صورت مفاهیم یگانه درمی‌آیند (وحدت شخصیت و آرامش).

✓ «ماکس وبر»: دین پاسخی به دشواری‌ها و بی‌عدالتی‌های زندگی است و ناکامی‌ها را توجیه می‌کند و به زندگی انسان معنا می‌بخشد.

✓ «همیلتون»: دین و اعتقاد دینی به افراد قدرت تحمل ناملایمات را می‌دهد و آینده‌ای بهتر را ترسیم می‌کند (امید و معنا در برابر پوچی).

✓ «هیرشی»: دین به عنوان یک عامل کنترل اجتماعی عمل می‌کند. پیوستگی افراد با نظام اجتماعی به چهار عامل بستگی دارد:

۱. تعلق خاطر (Attachment): وابستگی عاطفی به افراد و نهادهای جامعه.

۲. تعهد (Commitment): سرمایه‌گذاری در اهداف مقبول اجتماعی (تحصیل، شغل) که مانع رفتار کج‌روانه می‌شود.

۳. درگیری (Involvement): مشغولیت به فعالیت‌های روزمره و مفید که فرصت جرم را می‌گیرد.

۴. اعتقاد (Belief): میزان باور افراد به ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای اجتماعی. دین با ایجاد مفاهیم اخلاقی مشترک، انسجام اجتماعی ایجاد می‌کند.

****آموزه‌های دین در قرآن****

✓ تعریف لغوی دین: حکم و قضا، جزا، حساب، قانون، طاعت و بندگی، تسلیم و انقیاد.

✓ تعریف اصطلاحی (علامه طباطبایی): دین، روش ویژه زندگی است که صلاح دنیوی و اخروی انسان را تأمین می‌کند و شامل سه بخش است:

۱. عقاید (معارف مربوط به مبدأ و معاد).

۲. اخلاق.

۳. احکام و قوانین (فقهی).

✓ تعریف اصطلاحی (آیت‌الله جوادی آملی): دین عبارت است از مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها می‌باشد.

****ویژگی‌های دین در قرآن****

✓ مفهوم عام دین: هر نوع باور یا اعتقاد فکری را شامل می‌شود (چه حق و چه باطل). قرآن دین را به دو دسته تقسیم می‌کند:

۱. دین حق (الهی): آیینی که از سوی خدا نازل شده و مطابق با واقعیت است.

۲. دین باطل (غیرالهی): آیینی که ساخته ذهن بشر یا انحراف از حق است.

✓ اسلام به عنوان دین حق: دین در نزد خدا تنها «اسلام» (تسلیم در برابر حق) است. تمامی پیامبران مبعوث شدند تا همین حقیقت واحد را تبلیغ کنند.

✓ تفاوت شرایع: اصل دین (توحید، نبوت، معاد) در همه ادیان الهی ثابت است؛ تفاوت تنها در شریعت و احکام فرعی است که متناسب با زمان و تکامل بشر تغییر کرده است.

✓ فطری بودن دین: دین با سرشت و فطرت انسان هماهنگ است (دین حنیف). خداوند انسان را بر فطرتی آفریده که تبدیلی در آن نیست.

****ضرورت پیروی از دین حق****

✓ پاسخ به نیازهای ذاتی: تنها شریعت خداوند است که می‌تواند نیازهای بی‌پایان انسان و ابعاد وجودی پیچیده او را به‌درستی پاسخ دهد.

✓ ظلم نکردن به نفس: چون انسان مسیر کمال و سعادت ابدی خود را نمی‌شناسد، پیروی از غیر خدا به معنای گمراهی و ظلم به خویشتن است.

✓ معیار عدالت و اخلاق: تعیین مصادیق دقیق عدالت، خوبی و بدی تنها توسط خالق انسان ممکن است. عقل انسان به تنهایی برای درک تمام جزئیات سعادت کافی نیست.

****ویژگی‌های آموزه‌های روان‌شناسی در قرآن****

✓ منبع الهی: گوینده این سخنان، آفریدگار انسان است که به تمام زوایای پیدا و پنهان او آگاه است.